

Mađarsko-hrvatski odnosi početkom 20. stoljeća na slavonskom području*

BÉLA MAKKAI

Károli Gáspár Református Egyetem, Budimpešta, Mađarska

Autor ističe neke od problema u razdoblju koje prethodi raskidu veza dviju „prijateljskih nacija” i ujedno tumači razvoj mađarsko-hrvatskih odnosa s aspekta prekopodravskih interetničkih veza.

Ključne riječi: mađarsko-hrvatski odnosi, Slavonija, Društvo Julian, etničke manjine

„Prekoobalni” pristup hrvatsko-mađarskih odnosa ne opravdava samo potrebu za rasvjetljavanjem nastale, u slučaju obadvije strane često jednostrane i negativne slike o suživotu, nego ističe i posebnu okolnost da o stvarnim problemima koegzistencije dvaju susjednih naroda možemo govoriti tek od XIX. stoljeća, kada je - na vijest o jeftinoj zemlji - veliki broj Mađara krenuo u potragu za boljim životom u „prijateljske zemlje”.

Masovan dolazak Mađara, u hrvatskom tisku prozvan „navalom Tatara”, gotovo je šokirao hrvatsko javno mnijenje.¹ Najtiražniji zagrebački dnevnik *Obzor* je u svom uvodnom članku 1904. upozorio da 29.620 (?) Mađara korak po korak potiskuje Slavene u Ameriku ili ih baca u ruke lihvara.²

No problem je bio puno veći jer se već tada broj Mađara na drugoj obali Drave približio broju od sto tisuća.³ Tu treba naravno ubrojiti i nekoliko tisuća stanovnika duž Vuke i autohtono stanovništvo u Srijemu. Ako razmislimo, uistinu se nije moglo olako prihvatiti da je paralelno s Hrvatima iz Zagorja, koji su se iseljavali, na tisuće Mađara (i Švaba) doseljenika pribavilo zemlju u Slavoniji ili našlo posao sluge ili sezonskog radnika na posjedima „unionista”. Ovu složenu

* Članak je dio veće studije, koja je napisana uz pomoć Széchenyi stipendije za profesore.

¹ „Második tatárjárás Horvátországban”, *Hrvatska*, (Zagreb), 9. IV. 1909.

² *Obzor*, (Zagreb), 14. IX. 1904.

³ Već tad je broj Mađara u susjednim zemljama bio ovakav: 1880. - 41.417, 1890. - 68.794, 1900. - 90.180, a 1910. - 103.407 (od svih njih 80% je živjelo u tri slavonske županije). Prikaz Statističkog ureda, K 26 ministarski spisi iz Mađarskog državnog arhiva, 1189. svežanj bez broja 1918 XXXIV. teza (dalje: MOL K 26 ME 1189. cs. sz.n. 1918. XXXIV. t.).

sociološku jednadžbu namjeravali su obrazložiti, tražeći žrtvenog jarca, s osvajačkim namjerama Budimpešte.

Odnos dvaju bliskih nacija, koje su svoje odnose u borbi protiv Turaka i dinastije Habsburgovaca njegovale gotovo kao povijesnu bratsku vezu, ohladio se na početku XIX. stoljeća. Teritorijalna autonomija i moderan sustav upravljanja u Napoleonovim Ilirskim provincijama pogodovali su razvoju hrvatske nacionalne svijesti. Ilirski pokret, koji je pokrenuo Ljudevit Gaj, slavnu povijest hrvatskog naroda vratio je sve do antike, što je značilo suprotstavljanje stranom, dapače prijetećem hunsko-mađarskom mitu. Ilirski pokret je - svjestan svoje ograničenosti u tadašnjim okolnostima - skovao politički program iz ideje o ujedinjenju južnih Slavena, što je u Pešti i Budimu diglo veliku prašinu.

Mora o „panslavizmu” tada se usadila u mađarsko javno mnijenje. Strahove je ostvario napad bana Jelačića na revolucionarnu Mađarsku, usko povezan sa srpskim pobunjenicima u južnoj Ugarskoj⁴ i slovačkim nacionalnim pokretom; a još više ruska vojna intervencija, koja je ugušila borbu Mađara za državnom nezavisnošću. Gotovo istodobni narodni preporod ispunjen je obostranim strahom od podčinjavanja i vodio je do međunacionalnih sukoba na raznim područjima.

Mađarska liberalna aristokracija iz doba reforme i pokretači nacionalne svijesti odnosno hrvatskog narodnog preporoda, međusobno su se upleli - pogotovo oko pitanja službenog jezika - u sve oštriju polemiku. Zakon o jeziku donesen napokon 1844. (11. zakonski članak), na drugoj obali Drave ocijenili su ključem „mađarizacije”.

Usporedno s prijetnjom namjere uvođenja mađarskog jezika kao državnog umjesto latinskog, opasnost je predstavljao i pravni zahtjev o pripajanju triju slavonskih županija. U tome da se sve napetiji odnos pogoršao gotovo do potpunog odcjepljenja, bez dvojbe, imala je veliku ulogu politika bečkog dvora „divide et impera”.

Nakon vojne konfrontacije 1848. i 1849., uslijedilo je razdoblje austrijskog neoapsolutizma i istovremeno privremenog mađarsko-hrvatskog zbližavanja. Ovo je zaključeno 1868. sklapanjem Hrvatsko-ugarske nagodbe.

Nagodba je prema namjerama obje strane trebala otvoriti novo poglavlje u odnosu dvaju naroda, ali ono što je za mađarsku elitu značilo maksimum u ustupcima, Hrvatima je bila tek prihvatljiva početna osnova. Većinu, koja se protivila Nagodbi, mogli su samo prijelazno neutralizirati jedva uspjelim nasilnim postavljanjem „unionista” na vlast.

Narodna liberalna stranka tražila je federativnu preobrazbu Monarhije, a Stranka prava nezavisnu nacionalnu državu. Obadvije su tražile ujedinjenje hrvatskih pokrajina.

Austrijsko-mađarski dualistički dogovor je, međutim, potisnuo u stranu zahtjeve o hrvatskom ujedinjenju. Austrija je upravljala Dalmacijom kao nasljednom

---

⁴ Nakon što je Josip Jelačić postao ban, zagrebački biskup Juraj Haulik nije značajnije politički djelovao. Karlovački metropolit Josif Rajačić predložio je savez Hrvatske s tada službeno nepostojećom Srpskom Vojvodinom.

pokrajinom i favorizirala talijansku skupinu. Tako je najviši hrvatski dostojanstvenik – ban, tek formalno upravljao Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom.

I pripajanje Vojne krajine odugovlačilo se cijelo desetljeće. Ugarski sabor je 1868. uzaludno donio zakonski članak XXX. (u Hrvatskoj I. zakonski članak), kojime su Hrvati priznati kao politička nacija kojoj je osigurana široka autonomija (na području unutrašnjih poslova, pravosuđa, vjere i općeg školstva), što je bio izuzetak među svim narodima države. Mnoge zakonske odredbe ostale su samo na papiru, kao npr. organizacija hrvatskih odjela u zajedničkom ministarstvu. Korištenje mađarskih natpisa na željezničkim linijama na području Hrvatske smatralo se grubim kršenjem Nagodbe, a brojni prigovori na ponašanje mađarskih službenika su također bili opravdani.

Samozadovoljna i netaktična politika Budimpešte u Hrvatskoj (pretjerivanje zagrebačke Financijske uprave u oporezivanju i zaoštrenom slučaju oko grba zbog čistog prestiža) prouzročilo je svestrane protumađarske pokrete 1883. godine. Njih je u Hrvatskom zagorju i bivšem području Banske vojne krajine morala ugušiti vojska.

Tada je počela dva desetljeća duga vladavina Károlyja Khuen-Héderváryja, koja se suprotstavila zahtjevu dijela hrvatskih političkih snaga za novom revizijom Nagodbe. Pri tome se ban Khuen-Héderváry oslanjao na, dualizmu sklone, Srbe u Hrvatskoj, bezobzirno provodeći svoju politiku. Ovo je dovelo do demonstracija za vrijeme posjete hrvatsko-ugarskog kralja Franje Josipa Zagrebu 1895., kao i do protumađarskih nemira 1903. širom Banske Hrvatske.

U Hrvatskoj se oblikovalo neprijateljstvo prema Mađarima, koje su smatrali „otimačima” etnički gotovo čisto hrvatskog Međimurja, prigrabljivačima Rijeke i provoditeljima diskriminativne tarifne i financijske politike. Smatralo se da će mađarski „imperijalisti”⁵ ne samo izrabiti, nego i asimilirati,⁶ odnosno otcijepiti hrvatske teritorije.⁷

Izričito osjetljivo područje bila je Slavonija, čije su tri županije stoljećima činile organski dio uže Mađarske.⁸ Ovaj pravni okvir potvrđen je i nekim etničkim argumentima, budući da su Nijemci i Mađari činili gotovo polovicu stanovnika u Osijeku, središtu Slavonije.⁹

Uz strahove od okrnjivanja ili gubitka teritorija u korist Mađara, koji se ponovno javljaju 1880-ih godina kada Frigyes Pesty ponovno iznosi zahtjeve za dije-

⁵ Povjesničar hrvatskog podrijetla nazvao je MÁV (Mađarsku državnu željeznicu) najmoćnijim sredstvom imperijalizma u Hrvatskoj. - Josip GULYÁS, *Az erőszakos asszimiláció politikája Európában és Magyarországon...* (Politika agresivne asimilacije u Europi i Mađarskoj...), disertacija, 1964.

⁶ *Szlavóniai Magyar Újság* (nadalje SzMÚ) citira *Hrvatski pokret*, 22. veljače 1914.

⁷ *Narodna obrana*, (Osijek), 15. kolovoz 1907.

⁸ Požega, Virovitica i Srijem (te Valpovo do njegova ukidanja) su ugarske županije od 1083. do 1526. te nakon turske okupacije. Činjenica je da je Marija Terezija 1764. te teritorije stavila pod bansku upravu, no županije su do 1848. slale u ugarski Parlament svoje zastupnike.

⁹ Ruh GYÖRGY, *Magyarok Horvátországban*, Mađarski sociografski institut (Zbornik socioloških radova 4.), Budimpešta 1941., 10.

lovima hrvatskih teritorija, hrvatska fobija može se objasniti nedostatkom umirujuće etničke većine s obzirom da je u državi bilo 62,5% Hrvata.¹⁰

U neku ruku nastojanje hrvatskih strahova opravdavalno je to, što je mađarska vlada program „nacionalne brige“ o iseljenicima u Americi i Rumunjskoj proširila i na Mađare rasute po susjednim zemljama unutar Monarhije. Tako je pokrenuta 1904. tzv. *Slavonska akcija*.¹¹ Njome se htjelo, prije svega, uz pomoć crkvenih i školskih institucija¹² ojačati dio mađarske nacije na drugoj obali Drave, kojoj je prijetila asimilacija. Mađari - u savezu s useljenim Švabama - trebali su čuvati južne krajeve.¹³

Ali bilo je i takvih koji su s neskrivenom hegemonskom potrebom gledali na mađarsko zauzimanje slavonskih teritorija.¹⁴ Referent ugarskog premijera, izloživši poprimljene negativne stereotipe, ovako je interpretirao to pitanje: „Južnoslavenski šovinisti su od samog početka uvidjeli, da će Mađari u Hrvatskoj /.../ biti kočnica separatističkim težnjama(i) /.../ da će za kratko vrijeme otkupiti svu zemlju bivšeg krajiškog teritorija od naroda odviknutog od rada, koji konzumira nekontrolirane količine alkohola.“¹⁵

Glavni arhitekt akcije Kunó Klebersberg, kasnije ministar kulture, sastavio je koncepciju na duge staze, prvo za povezivanje rasutih predjela u otoke, a zatim u blokove i za priključivanje jezičnoj granici; budimpeštanski novinar je pak vidio djelotvorno sredstvo za ekspanziju u bezazlenoj pučkoj školi, rekavši: „/.../ osnivanjem škola bi mogli pomadžariti liniju duž desne obale Drave /.../“¹⁶

¹⁰ Nasuprot tomu stajalo je - također i 1910. - 24,6 % Srba, 5,1 % Nijemaca i 4,1 % Mađara, i

¹¹ Usp. Béla MAKKAI, A „Szlavoniai actio“ és a horvátországi magyarság (1904-1920), kandidatska disertacija, Budimpešta 1994., 324 str. (rukopis).

¹² MOL K 26 ME 575. cs. 260. 1902 XXII. t.

¹³ MOL K 26 ME 855. cs. 3583. 1907 XVI. t. 2280 asz. i isto 1185. cs. 779. = 1482. broj 1918 XVI. t.

¹⁴ Grof Béla Széchenyi je to ovako formulirao: „Od slobodnog nadmetanja rasnih snaga, a osobito od mađarske rase u tom natjecanju te njene tjelesne, duhovne i moralne nadmoći očekujemo ... konsolidaciju našeg supremata.“ - Predsjedničko izvješće o radu Zajednice Julian 1910. godine, koja je osnovana radi nacionalnog zbrinjavanja Mađara, koji su živjeli u slavonskim zemljama. Budimpešta 1910., str. 3.

¹⁵ MOL K 26 ME 855. cs. 3583. 1907 XVI. t. 2280. asz.

Opasnost - uporedbom srazmjera broja stanovnika i zemljišne svojine - prikazuje sljedeća tablica.

		Hrvati	Srbi	Mađari	Nijemci	Ostali
Hrvatska	Stanovništvo - 1910.	74,8%	20,6%	2,4%	0,6%	1,6%
Hrvatska	Površina zemljišta -1895.	67,6%	22,6%	3,5%	2,2%	4,1%
Slavonija	Stanovništvo -1910.	40,5%	31,2%	8,8%	12,8%	6,7%
Slavonija	Površina zemljišta -1895.	40,4%	25,7%	11,1%	19,5%	3,3%

Izvor: Jozsef SZÜCSI (BAJZA), *Horvátország népesége*, Budimpešta 1910., str. 29.

¹⁶ *Budapesti Hírlap*, 22. rujna 1904.

Značajno je i da su - danas gotovo smiješnu - ideju u tadašnjoj Hrvatskoj shvatili kao stvarnu, ozbiljnu prijetnju.¹⁷

Još su i umjereniji stručni krugovi prozvali „nezakonitim, štetnim i sramotnim”¹⁸ i samo postojanje mađarskih škola.

I sam ban Teodor Pejacsevich, (živio je u mješovitom braku), koji je tražio put suradnje s Mađarima, odlaganje odobravanja novih škola objasnio je činjenicom da je hrvatska javnost u tom vidjela „samo posljedicu ponižavanja i potiskivanja”¹⁹.

Iznošenje ove hrvatske nacionalne osjetljivosti Budimpeštu je upozorilo na taktično povlačenje. Samoograničavajuće geste mađarske vlade – iako su one služile uspjehu akcije - vrijedne su spomena. Kao prvo pozovimo se na primjer Istvána Tisze, koji je na početku akcije 1904. godine dao instrukcije svima na koje se to odnosi da izbjegavaju sukobe s hrvatskom okolicom.²⁰ Mađarska državna željeznica je premjestila namještenike, koji su se s hrvatskim putnicima sukobljavali i bili u tome pretjerano „marljivi”.²¹

Isto tako Zajednica Julian, uzdržavatelj većine mađarskih škola, koja je svom učiteljskom osoblju poslala okružnicu s uputama, da „ /.../ se čuvaju razdražujućih ili neuljudnih nastupa” i „ /.../ da nipošto ne daju niti svom niti mađarskom procesu privid kao da je tu riječ o trijumfu ili ponižavanju Hrvata.”²²

Još je važnije bilo utjecati na slavonski *Magyar kalendárium*, objavljivani u 20.000 primjeraka, te upozoriti ga na poštivanje zakona i poticati ga da piše u duhu mirnog suživota.²³ Ova lojalna, i istodobno pravna tiskovina, predstavljala je jedini mađarski organ u prijateljskim zemljama, uz *Szlavoniai Magyar Újság*, u kojem je također od početka Hrvatska spominjana kao „nova domovina hraniteljica”. Ona opominje svoje sugrađane da „ /.../ cijene zakone i običaje ove zemlje, ali kao nacija neka žive sa svim pravima ukorijenjenim u zakonima.”²⁴

S gledišta oblikovanja svijesti i slike o Mađarima od posebnog je značaja bio hrvatski tisak, čije je obavijesti o Mađarima karakterizirao ton ponižavanja. U stupcima novina, Mađari su se većinom pojavljivali kao „bezobraznici”²⁵, „kolonizatori”²⁶ i u nekoliko slučajeva kao „azijsko stado”.²⁷

¹⁷ Usp. „Horvátország elmagyarosítása: egymillió a magyar iskolákra Horvátországban”, vodeći članak u: *Hrvatska sloboda* od 27. listopada 1908.

¹⁸ Juraj DOBRENIC, *Mađarske škole u Hrvatskoj uopće, a u Daruvarskom kotaru napose*, Zagreb 1909., 49.-50.

¹⁹ MOL K26 ME 741. cs. 6118. 1906 XVI. t. 270. asz.

²⁰ MOL K26 ME794. cs. 1950 i 2508.1905 XVI. t. 330. asz.

²¹ MOL K26 ME854. cs. 1163.1904 XVII. t. 82. asz.

²² MOL K26 ME997. cs. 8171 1913 XXXIV. t. 6397. asz.

²³ Citat iz SzMÚ, 27. studeni 1909.

²⁴ SzMÚ, 4. listopad 1908.

²⁵ *Hrvatsko pravo (Zagreb)*, 30. srpanj 1907.

²⁶ *Hrvatska*, 28. svibanj 1909. i *Narodna obrana*, 16. listopad 1911.

²⁷ *Hrvatska*, 16. svibanj 1909.

Sve Mađarske ustanove po redu, pa tako i škole MÁV-a (Mađarske nacionalne željeznice) nazivali su citadelama „obuke janjičara”²⁸, istarskom društvu svetog Ćirila i Metoda identičnu zajednicu Julian pak jednostavno „rak-ranom”.²⁹

Međutim, korektnost i umjerenost osječkog mađarskog lista nije se uzimala kao primjer ni na drugoj obali Drave. Ban Pavao Rauch je uzео za zlo premijeru Sándoru Wekerleu nezainteresiranost mađarskog tiska za hrvatske stvari i politički odjek prouzrokovan „prenagljenošću” pojedinaca s mađarske strane.³⁰ Opravdnost ove kritike pokazuje i slučaj onog zagrebačkog željezničkog službenika, koji je 1906. dao skandaloznu izjavu da „ /.../ je dobro znati, da je tu dolje u hrvatsko-slavonskoj zemlji u školama mađarske željeznice mađarizacija data u dobre ruke.”³¹ Naravno, članak je pokrenuo lavinu protumađarskih reakcija.

U saboru se u svezi s tim čulo više interpelacija³², a zastupnici više nisu tražili samo zatvaranje mađarskih škola,³³ nego u užarenom raspoloženju tada buknu-log skandala oko željezničke pragmatike i protjerivanje useljenih Mađara na drugu obalu Drave.³⁴ U opstrukcijskom valu pobuna i tisak se rastrubio: dnevnik *Hrvatska* izravno je prokleo sve one koji na neki način surađuju s mađarskim školama.³⁵

Jedan hitan prijedlog predat u sabor savjetuje, da dopuste rad mađarskih škola pod uvjetom da se one suzdržavaju od izraza: „zaposjedanje Hrvatske”, „mađarsko more” i sl. te predlaže da se umjesto udžbenika za mađarizaciju koriste hrvatske knjige domoljubnog duha³⁶

U osjetljivoj situaciji na naredbu vlade autor nanovo pisanih čitanki obećao je „ /.../ prilagodbu specifičnim hrvatskim prilikama” te „ jak i ponosan mađarski duh bez šovinizma”.

Suprotno tome, mađarski tisak se rugao pogreškama u hrvatskim udžbenicima i negodujući primijetio da se u Hrvatskoj na tržište puštaju i takve čitan-

²⁸ *Hrvatska*, 26. svibanj 1908.

²⁹ *Hrvatska sloboda*, 24 lipanj 1909.

³⁰ MOL K 26 ME 967. cs. 2582. 1909 XVI. t. 445. asz.

³¹ *Vasárnapi Újság*, 9. rujanj 1906.

³² Antun CUVAJ, *Gradja za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, I-XI., Zagreb 1910-1913. VIII., k. p. 714. i 790-791 i MOL K 26 ME. 741. cs. 1002. 1907 XVI. t. (Sagija su inače - na osnovi slučajne sličnosti imena - u hrvatskom tisku spominjali kao mađarskog zastupnika. - *Hrvatska*, 26. svibnja 1909.)

³³ MOL K 26 ME 967. cs. 5926. 1910 XVI. t. 1482. asz. Pravaš August Harambašić, predstavnik u budimpeštanskom parlamentu, u tisku je tražio isto to. - *Hrvatska*, 18. siječnja 1908. i *Narodna obrana*, 20. srpanj 1908.

³⁴ Kao primjerice zastupnik Juraj Tomac. *Budapesti Hirlap*, 8. veljače 1907. i *Hrvatsko pravo*, 23. srpanj 1907.

³⁵ *Hrvatska*, 11. ožujak 1908. Po mišljenju nadzornika Julijanovih škola Hrvati su i bez takvog vršenja pritiska smatrali veleizdajom prodavanje ili iznajmljivanje zemljišta za ciljeve mađarskih škola. - József MARGITAI, *A horvát-szlavónországi magyarok sorsa, nemzetí védelme és a magyar-horvát testvériség*, Budimpešta 1918., 158.

³⁶ Saborska sjednica od 6. veljače 1907. - A. CUVAJ, nav. dj., VII. knj., 790-781, 815-817.

ke kojima ni u užem smislu nema spomena ni riječi o mađarskom kraljevstvu.³⁷ Usprkos međusobnim primjedbama ugarska vlada se s pravom pozivala na paragrafe zakona iz 1888. godine o autonomnoj narodnoj nastavi i slobodnom odabiru i postavljanju škola, te činjenicu da su ta prava data i Mađarima iseljenim u inozemstvo.

Mnoge je iznenadio nekadašnji sudionik spaljivanja mađarske zastave, Stjepan Radić, kada je donekle uzeo u obranu mađarske škole, podsjećajući Sabor da i hrvatski iseljenici u Sjedinjenim Američkim Državama imaju mogućnost otvaranja svojih škola.³⁸ S mađarskog stajališta pravnu osnovu bi imalo i građenje paritetne školske mreže jer je u prosjeku za mađarske južne Slavene (dakle, sa Srbima zajedno) bilo otprilike toliko škola na materinskom jeziku, koliko i u Hrvatskoj.³⁹

Pod utjecajem novih napetosti u velikoj politici pitanje škola se potpuno ispolitiziralo⁴⁰ i to toliko da je banska samouprava sve češće odbijala odobriti otvaranje novih škola. Štoviše, zatvorila je više mađarskih institucija s izmišljenim izlikama.⁴¹

Mogla je to učiniti pod opravdanim geslom „Hrvatska za Hrvate”, zahvaljujući autonomiji koja je u datom slučaju davala odriježene ruke hrvatskoj vlasti.

Predsjednik vlade, obaviješten o uzastopnom odbijanju školskih zamolbi i izgubivši strpljenje, pisao je banu Rauchu da ne može dopustiti da Hrvati proširenje mađarskih pučkih škola smatraju dokazom svoje „pretjerane” popustljivosti ili neke posebne vrste „milostinje”, još manje da autonomija postane sredstvom asimilacije Mađara.⁴²

Zajednica Julian je upravo u korist obnove prakse odobravanja, izložene političkoj vlasti, predložila da vlada isposluje zakon o zaštiti manjina,⁴³ koji bi garantirao ravnopravnost iseljenim Mađarima. Samo što se „vladajuća nacija” kraljevine svetog Istvána (Stjepana) iz prestiža nije mogla obratiti s takvim pitanjem parlamentu prijateljske nacije. Premda su u početku to bili problemi kulturne prirode, kasnije, u predvečerje svjetskog rata pretvorili su se u prave konflikte.

³⁷ *Budapesti Hírlap*, 21. lipanj 1908.

³⁸ Nakon njegovog govora Radiću su udarili nimalo laskav žig „mladi mađaron”. - SzMÚ, 22. veljače 1914.

³⁹ U Mađarskoj je na 1623 južnoslavenska stanovnika bila jedna škola na materinskom jeziku, a u Hrvatskoj je situacija bila jedva nešto bolja (1521 osoba/pučku školu), samo što u Hrvatskoj moramo računati dvostruki broj ljudi na isti broj škola: 3757 osoba. - MOL K 26 ME 855. cs. 4279. 1904 XVI. t. 154. asz.

⁴⁰ MOL K 26 ME 992. cs. 2446. 1914 XVI. t.

⁴¹ Npr. beliščansku školu na Gutmannovom posjedu 1907. (MOL K 26 ME 701. cs. 5444. 1907 XVI. t.), krestelovačku 1909. (MOL K 26 ME 967. cs. 6118. i 6447. 1909 XVI. t. 445. asz.), brđansku 1910 (MOL K 26 ME 855. cs. 2270. 1910 XVI. t.), antunovačku i u Imsovom selu 1911. - MOL K 26 ME 918. cs. 6601. i 6649. 1911 XVI. t. 126. asz.

⁴² MOL K 26 ME 855. cs. 1515. 1909 XVI. t.

⁴³ MOL K 26 ME 741. cs. 3115. 1906 XVI. t. 270. asz. - Intenzivno liberalan ali sproveden samo dopola, mađarski zakon o manjinama iz 1868. (XLIV. tc.), pružao je mogućnost korištenja

Na uskraćivanja reformatske autonomije,⁴⁴ gotovo potpun nedostatak uporabe materinskog jezika u katoličkom vjerskom životu⁴⁵, ograničavanje⁴⁶ stjecanja prava⁴⁷ i s tim usko povezanog zastupničkog i biračkog prava,⁴⁸ te uvidjevši diskriminativne radnje vlasti žalio se reformatski svećenik: „Sasvim je vidljivo, da nas, jadne useljene Mađare svim snagama žele potisnuti.”

Uzalud je vlada žurila u pomoć ugroženima prekodravskim Mađarima s postavljanjem odjela za zaštitu prava. Krajnost slučaja kršenja manjinskih prava (zlostavljanje mađarskih učenika,⁴⁹ bojkotiranje mađarskih instituta⁵⁰ tj. njihovo uništavanje⁵¹ prijetnje eksplozijom i smrću,⁵² pokušaji atentata⁵³) uza-stopno su slijedili jedan za drugim.

U očitoj situaciji potpunog poraza hrvatskih Mađara u „zahtjevanju prava” predsjednik zajednice Julian, grof Béla Széchényi, je napisao: „Ne laskajmo si kako Hrvati imaju neko visoko mišljenje o našim snagama i o nama. Nemaju. No kad bi uvidjeli da mi dijelom svog tijela želimo kupiti mir, nakon ovog ustupka još bi nas manje cijenili.”⁵⁴

U zadnjem desetljeću suživota pak, niti politika sile koju je predložio Széchényi, ni kompromisno taktiziranje nisu mogli donijeti preokret u zaoštrenim mađarsko - hrvatskim odnosima. Pokušaj proširivanja mađarskog jezika na štetu hrvatske autonomije (1907. XLIX. tc.), potpuno zanemari-vanje hrvatskih zahtjeva prigodom aneksije Bosne i Hercegovine⁵⁵ i zagre-

---

materinskog jezika u javnoj upravi i pravosuđu, nadalje osiguravao je svim nacijama koje žive zajedno potpunu vjersku i kulturnu autonomiju.

⁴⁴ Ovdje se misli npr. na Obvezatnu odredbu o sprovođenju popisa na hrvatskom jeziku i primoravanje reformatskih crkava na korištenje predmeta neuobičajenih za duh crkve (križ, fre-ske i oltar), v. Daruvar.

⁴⁵ Josip Juraj Strossmayer, đakovački biskup nije se nikako slagao, da u njegovoj biskupiji održavaju mise na mađarskom jeziku. - József MARGITAI, *A horvát-szlavónországi magyarok sorsa, - nemzetei védelme és a magyar-horvát testvériség*, Budimpešta 1918. 224. U Mađarskoj je u isto vrijeme jezik na misama u 80 crkava bio hrvatski, a u 260 srpski. - J. MARGITAI, nav. dj., 336.

⁴⁶ *Hrvatska*, 28. svibanj 1909.

⁴⁷ MOL K 26 ME 855. cs. 1004. 1909 XVI. t. i isto to 671. cs. 5297. 1906 XXXIV. t.

⁴⁸ MOL K 26 ME 967. cs. 1482. 1910 XVI. t.

⁴⁹ Pustošenje slatinske mađarske škole i premlaćivanje njenih učenika hrvatski tisak je nazvao „istresanjem bijesa”. - Navodi SzMŰ, veljača 1911.

⁵⁰ Petrovaradin - 1911. - MOL K 26 ME 967. cs. 3736 i 4280. 1912 XVI. t. 3736. asz. i isto tamo 1185. cs. 889. 1915 XVI. t.

⁵¹ SzMŰ, 9. srpanj 1911. i MOL K 26 ME 1233. cs. 1895. 1920 XVI. t.

⁵² Osekovo-ima 1913.. - MOL K 26 ME 967. cs. 1416. 1913 XVI. t. 1201. asz. - Reformatski svećenik iz Daruvara je 1907 dobio prijeteće pismo kao ultimatum. -isto tako 794. cs. 3478. 1907 XVI. t. 212. asz.

⁵³ Osekovačkog Julijanskog učitelja su u njegovom stanu uboli u vrat, a kasnije po noći su mu pucali u sobu.-MOL K 26 ME 967. cs. 1416. 1913 XVI. t. 120. asz.

⁵⁴ Predsjedničko izvješće zajednice Julijan, osnovane radi nacionalnog zbrinjavanja Mađara koji žive u Kr. Hrvatskoj i Slavoniji, o njenom radu 1910. godine, Budimpešta 1910., 10.

⁵⁵ Dvije anektirane pokrajine nisu priključili ni Ugarskoj ni Hrvatskoj. Prva se nije htjela proširivati za još jednu teritoriju sa stranim etnicitetima, a proširivanje druge značilo bi rušenje

bački „veleizdajnički proces” najavili su početak promjena prema krajnjem raskidu veza.

Slom Narodne stranke, koje je bila spremna održati bliske državopravne odnose, tj. neprestane pobjede na izborima već sve neprikrivenije jugoslavenski usmjerenih snaga dovelo je do toga da je 1912. Franjo Josip ukinuo i hrvatski ustav.

Na kraljeve povjerenike, postavljenim u ovoj izvanrednoj situaciji, izvršeno je više atentata. U stanju kaosa i paralizirane uprave István Tisza je kompromisom u stvari potpomogao dolazak na vlast eksponentima velikosrpskih nastojanja u hrvatsko-srpskoj koaliciji. U odnosu dvaju naroda uslijedile su nepovoljne promjene, te promjene vlasti nastale poslije rata na tom su području konačno rezultirale raskidom državnopravnih veza između Hrvatske i Ugarske.

U prijetećoj blizini rata, Tisza je u još jednom riješavanju prijepisa sa Zagrebom naveo da „dobri” mađarsko-hrvatski odnosi ovise o mogućnosti sprovođenja prava Mađara u Hrvatskoj: „Ja sam od prvog trenutka iznosio /.../ i pred koalicijom da mir i suradnja ovise o poštivanju prava Mađara u Hrvatskoj i Slavoniji /.../ i radije sam spreman sve preokrenuti, nego podnositi ograničenja tih prava.”⁵⁶

Međutim, trenutačni mir koji je Tisza postigao više nije mogao donijeti mogućnost prave pomirbe. I od tog se trenutka hrvatska politička elita, udaljena cijelu svjetlosnu godinu od ideje državne zajednice s Mađarskom, više nije obazirala na riječi mađarskog predsjednika: Mađarima s druge obale Drave, na koje su i inače uvijek Hrvati gledali kao na predstražu mađarske ekspanzije, nakon promjene vlasti oduzeli su pravo na sve - većinom nastale za vrijeme Slavonske akcije - prosvjetne, crkvene i opće ustanove, koje su mogle značiti fizički opstanak manjine u toj situaciji.

Možemo zaključiti, da se stvar Mađara rasutih po Slavoniji, u navedenom razdoblju, rijetko uzdizao na višu političku razinu; istovremeno su se prema Mađarima na drugoj obali Drave obadvije nacije odnosile poprilično ambivalentno.

Budimpešta je, čiju su unutrašnju politiku često karakterizirali otvoreni pokušaji mađarizacije, unutrašnju autonomiju „prijateljske nacije” uzela u obzir kao objektivnu okolnost u Slavonskoj akciji. Na to ukazuje njeno umjerenano ponašanje u procesu „zbrinjavanja Mađara” obilježenog konfliktima, koje je zahtjevalo puno taktičnosti.

Specifičan odnos Hrvata glavni urednik *Szlavoniai Magyar Újsága* prikazao je ovako: „/.../ neviđen slučaj, da Hrvati bezobzirno žele potisnutu Mađare i istodobno od nas pokušavaju izvući sve više i više prava za sebe.”⁵⁷ To dvostruko mjerilo došlo je do izražaja u pristupu obadviju strana.

---

dualističke strukture i stvaranje jednog trećeg (južnoslavenskog) područja, tj. nezaobilaznu federalizaciju Monarhije, što nije odgovaralo ni mađarskoj ni austrijskoj političkoj eliti, koje su zato i usmjerile preko zajedničkog ministarstva financija anektirani teritorij kao kondominij, što je u Hrvatskoj izazvalo žestoke reakcije.

⁵⁶ Pismo Istvána Tisze hrvatskom banu Ivanu Skerleczu, 28. siječnja 1914. - MOL K 26 ME 1037. cs. 888. 1914 XVI. t. 106. asz.

⁵⁷ MOL K 26 ME 854. cs. 3109. 1908 XVI. t. 1364. asz.

Proučavajući motive političke prakse sprovedene sa dvije strane Drave možemo zaključiti da je mađarsku upravu zanimala prije svega teritorijalna integracija i očuvanje velikodržavne uloge koja je stvorena nagodbom; a hrvatsku političku elitu je pak u tom razdoblju pokretala želja za integriranjem još odvojenih nacionalnih teritorija.

S etničkog gledišta i gledišta vlasti, mađarska politika se također kretala u uskim okvirima i unatoč njenim velikodržavnim ciljevima bila je u stvari prisiljena na defenzivu, dok je hrvatska politika determinirana rascjepkanošću hrvatskog etničkog područja bila prisiljena istodobno na obranu i na ofanzivu.

U ovom kontekstu su slavonski Mađari postali za Zagreb u hrvatskoj etničkoj definiciji nametnuta strana tijela, „mostobran” mađarske osvajačke politike, dok su za Budimpeštu oni bili „krajiska utvrda” protiv južnoslavenskog ujedinjenja i rušitelja Monarhije.

Razvoj sudbine budućih pokoljenja osuđenih na ulogu talaca (u međuvremenu - baš za vrijeme kataklizme rata - većinom rasutih) Mađara u Hrvatskoj može se smatrati kamenom kušnje mađarsko-hrvatskog suživota u povijesti četvrtine stoljeća prije razdvajanja. Vrednovanje razdoblja smatranog mrtvom točkom mađarsko-hrvatskog suživota se u mnogo čemu promijenilo za vrijeme burnih desetljeća nakon razdvajanja s gorkom poukom za obadviije strane.

Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije Mađari se nisu morali konačno obračunati samo sa velikodržavnim snovima, nego su bili primorani odreći se (bez Kraljevine Hrvatske i Slavonije) 2/3 svog područja i 1/3 nacionalnog tijela; a kasnije - zbog sovjetskog zaposjedanja - i pola stoljeća slobode.

I Hrvati su se kod sklapanja mira nakon Prvog svjetskog rata našli na strani gubitnika. Ponajviše iz tog razloga - strepeći od talijanskog iredentizma - pokušavali su naći zaklon u južnoslavenskoj suradnji. Hegemonska težnja srpske politike je međutim sedamdeset godina suživota nasuprot iščekivanjima punim nade toliko zatrovala, da su Hrvati za ostvarenje odavno željene nacionalne neovisnosti bili primorani na sudjelovanje u krvavom ratu.

Danas, dvije suverene države nikakvo teško nasljedstvo prošlosti ili aktualna politička situacija ne bi smjele odvratiti od suočavanja sa zajedničkom prošlošću. Nakon razdoblja sukoba s lošim uspomnama stupili smo u razdoblje - u dalekoj prošlosti s uspjehom isprobane - suradnje građene na zajedničkim (tj. barem sličnim) interesima.

U staroj/novoj situaciji neodložan nam je zadatak i mogućnost međusobnog razumijevanja i obrade povijesnih rana radi stvaranja realnije slike o našem susjedstvu i onda, ako se moramo vratiti sve do doba Zrinskih i Erdődyja.

SUMMARY

HUNGARIAN-CROATIAN RELATIONS IN SLAVONIA DURING THE
EARLY 20TH CENTURY

The article covers the arrival of Hungarian settlers in Slavonia during the early 20th century. Cooperation between Croats and Hungarians encountered various difficulties in that period, because the interested parties could not agree on the Hungarian-Croatian Settlement from 1868. The Hungarian authorities took part in the agrarian colonization of Slavonia and the autonomous Croatian authorities in Banat Croatia did not agree with such development. The Hungarian government supported the so called "Slavonian action" (1904) whose main goal was to support Hungarian religious and education institutions in Slavonia. Croatian politicians and public saw this as a example of Hungarian expansionist policy toward Croatia.

Key words: Croatian-Hungarian relations, Slavonia, Julian Society, ethnic minorities